

HOCAMIZIN ARDINDAN

Prof. Dr. Âmiran KURTKAN

Bir süreden beri çok kıymetli bir ilim adamını kaybetmenin hüznünü milletçe duymaktayız. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun ebediyete intikali gerçekten sadece ilim çevrelerinin değil, fakat bütün bir milletin hüznüyle idrak ettiği büyük bir kayıp olmuştur. Çünkü o, ilmîni milleti yararına kullanma temayülünü ne derece kuvvetle hissediyor idiyse, milletini bir sosyal hayat görüşünde ve bir temel milli felsefede birleştirme fonksiyonunu da aynı derecede vukufıyla ifa edebilecek bir ilmi kudrete sahip bulunuyordu. **İlim**'le **milliyet duygusu**'nun bu mes'ut birleşmesi, **beyin** ile **gönül** arasındaki bu muvazeneli işbirliği Fındıkoğlu'nun ferdiyet yapısını karakterlendiren ana motiflerdi. Bu iki vasıf, onun bürokrat bir ilim adamı haline gelmesini de önlemiştir.

Gerçekten, Profesör Fındıkoğlu hiç bir bürokratlaşma temayülünün ilmi şahsiyetini zayıflatmasına meydan vermemiştir. Halbuki, genellikle ilim adamları, yaşları ilerledikçe aynı zamanda yüksek bir statü ve mertebenin sahibi olurlar ve yetenekleri genişledikçe bürokratlaşarak ilmi faaliyetini kısmen bırakmak zorunda kalırlar. Fındıkoğlu hocamız bürokratlaşma temayülünden daima kaçınmış ve sadece kürsü başkanı olarak idari faaliyetlerden uzak ve sadece kürsü başkanı olarak kaldığı müddet içinde de idarî ve ilmî faaliyetlerinden yine ikincisine ağırlık vermiştir. İlmî faaliyetlerin araştırmayı gerektirdiği ve bürokratik muamelelere ihtiyaç hissettirdiği hallerde dahi, bütün işlere, araştırma yaptığı bölge halkını, o bölgedeki öğrencileri, bölgenin idarecilerini ve kürsü mensuplarını iştirak ettirerek, hem bürokratik işlerden ayırdığı zamanı kendi ilmi kabiliyetinin semereler

vermesine sarfetmiş, hem de araştırma şuurunu ve zevkini kürsü mensuplarına, idarecilere, öğrencilere ve hatta halka aşılarmakta başarı sağlayabilmiştir.

Öteden beri Batılı Sosyoloji Profesörlerinin hiç olmazsa ders kitaplarında milliyet duygusunu sosyolojik bir konu olarak rahatlıkla işlemiş olmalarına rağmen, memleketimizde ortaya çıkartılan kasitli ve yanlış tefsirlerle milliyetçiliği tek parti ve tek lider diktasına taraftarlık demek olan faşizm sapıklığı ile töhmetlendirme gayretkeşliği karşısında bir uyanış hareketi son yıllarda açıkça müşahede edilmeye başlamıştır. Bu uyanış herhalde Fındıkoğlu ve benzeri fikir adamlarının ettikleri tohumların hiç bir rüzgârla kırılıp kopmayacak kadar sağlam bir bitki gibi filizlenip gövdeleşmeye ve dal budak salmaya başladığının açık bir delili olmuştur.

Fındıkoğlu hocamız hiç bir zaman taklit düzeyinde kalmamıştır. Gerçi taklit, ancak doktrinel sahada çalışmak isteyenlerin düşebilecekleri bir durumdur ve tatbiki saha araştırmaları için zaten taklidin söz konusu olmaması gerekir. Fakat, araştırma için hipotez kurabilme iktidarından mahrum araştırmacıların dönüp dolaşıp, belirli konularda, evvelce ortaya konulmuş aynı neticeleri verecek tarzda bir işlem uygulamaktan başka bir faydası olmayan hipotezlere saplanıp kalmaları karşısında, tarihi verileri yeni bir görüş ve değerlendiriş uslubu ile tefsir edebilme kabiliyetine sahip fikir adamlarının ifa ettikleri rolün ne kadar önemli olduğu meydandadır. Fındıkoğlu, hiç bir taklit ve tekrarlama kolaylığına sapsmadan çeşitli nazariyeleri kendi fikir potasında kendi zekâsı ile kaynaştırmak suretile kendisinden beklenen bu vazifeyi fazlasiyle yapabilmiştir.

Eserleri tetkik edilirse, ders kitaplarında dahi çoktan beri tenkit edilen nazariyelerin hakikat payını belirli şartlara bağlı olarak müdafaa edişindeki haklılık ve cesaretin ancak takdirle karşılanabilecek seviyede olduğu müşahede edilir. Buna mukabil o, bazı noktalarda benimsediği, fakat belirli hususlarda haklı bulmadığı görüşleri diğer bazı nazariyelerin doğru saydığı yönleri ile ahenkli bir şekilde birleştirme hünerini de gösterebilmiştir. Bundan ötürü, bir taraftan Durkheim ekolünün ve Gö-

kalp'in bazı fikirlerini benimserken müdafaa ettiği devletçilik, Sabahaddin Bey'den ilham alarak benimsediği partikülarist sosyal yapı ve bunun şahsi teşebbüs unsuru ile çatışmak şöyle dursun, hatta birbirini tamamlar ve devletçiliğin geliştirdiği şahsi teşebbüsçülüğün Türkiye'de yer yer göze çarpan misallerini görüp gösterebilme hüneri ile de hocamız bu tamamlanışı en açık ispatlara kavuşturmuş olur.

Prof. Fındıkoğlu ilim hayatı boyunca, Sakarya Araştırma Merkezi'ni kurmaktan ve Sakaryada bizzat araştırmalara girişmekten tutalım Doğu Anadolu'nun Tortum kazasında mahalli kalkınma hareketlerinin adeta bir laboratuvarını kurma faaliyetlerine kadar, yurdun her tarafına uzanabilen bir araştırma şevkinin meyveleri olan başarılı tatbiki çalışmalar yapmıştır. Fakat, buna rağmen, sosyolojinin asli fonksiyonu olan ve tarihten ilham alarak sosyal değişmeyi izaha yönelen nazari muhakeme fonksiyonunun sosyolojiden hiç bir zaman koparılıp alınamayacağını müdafaa etmiştir.

Böylece Fındıkoğlu, tatbiki metodların hakkını metod bilgisine verebilmesine karşılık, nazari zekânın hakkını da zekâ denilen kudrete teslim etmek gerektiğini kabul ederek, bu iki faktörün her ikisinin de rolünü layıkıyla takdir edebilmiş nadir kimselelerden biridir. Onun bu özelliğini, tatbiki ve statik araştırmacı olma hevesi uğruna, sosyolojinin asli fonksiyonunu terketme hatasına düşmeyişi özelliği olarak ifade edebiliriz.

Gerçekten, statik ve dinamik sosyoloji metodlarının her ikisinde otorite sayılan Amerikalı sosyolog Zimmerman'a göre de XX. yüzyılda fizikî ilimler yeni usuller geliştirirken ve yeni hipotezlerin meyvelerini toplarken eskilerin iyi taraflarına dokunmadıkları halde, sosyoloji sahasında her çeyrek asırda bir **yeni hevesler** uğruna eski değerler hırpalanmış, sonra yeniden eskiye dönmüş ve bu zıt temayüller birbirini takip etmiştir. Eski dinamik metod cemiyetin bütününde göze çarpan sosyal değişmenin genel karakterlerini nazari olarak izah etme temayülüne ağırlık verirken, yeni statik metodlara taraftar olanlar realiteyi çok iyi aydınlatmak, fakat ancak küçük (ve dolayısıyla genel hükümler çıkarılmasına müsait olmayan) realite parçalarını aydınlatmak için yapılmış spesifik saha araştırmalarını adeta bütün sosyolo-

ji dünyası saymışlardır. Zimmerman, başka sosyologların da bu konudaki fikirlerini naklederek, bu tip sosyolojiye «sadece sosyologlar için yapılmış sosyoloji» veya (sırf usule dayanması itibariyle) «zahmetsiz sosyoloji» gibi isimler vermektedir.

Zahmetli olan iş, cemiyetin bütünündeki genel değişme istikametinin yakın istikbale ışık tutacak şekilde nazari izahını yapabilmek, bunun için tarihi, bir pasif müşahede sahası olarak kullandıktan sonra bir faraziyeye varmak ve o faraziyenin ışığı altında (tecrübeyi tekrarlayan fizikçi gibi) tarihin ve günün şartlarını aktif bir müşahedeye tâbî tutarak zihnin taşıyabileceği yükü ona taşıtabilmektir.

Fakat, böyle bir çalışma için, bu ağır yükü taşıyabilecek bir zihnî kapasiteye ihtiyaç vardır. Tatbiki (statik) araştırma, büyük bir alan'ın (yani cemiyetin) çok defa ancak küçük bir noktasını (bir grubu ve onun problemlerini) aydınlayabilmektedir. Yukarıda tasvir ettiğimiz tarzda bir araştırma, tefsir ve muhakeme cehdi ise, bir alanı aydınlatır. Bu alan bütün bir cemiyettir.

Bundan ötürü, bu ikinci tip çalışma tarzının sosyolojiye hâkim olduğu **güç ve zahmetli sosyoloji** devrinde, bütün Avrupada (Zimmerman'ın ifadesi ile) ancak yirmi küsur sosyolog yetişmişti. Zimmerman'a göre:

«Şimdi, Amerika Birleşik Devletlerinde sekiz bin civarında ve Avrupada çok daha fazla sosyoloğa sahibiz. Fakat pek az, büyük sosyologlarımız vardır. Sosyoloji, küçük, ehemmiyetsiz konuları, usandırıcı surette çevreleyen ve bunlarla aşırı bir dikkatle ve yorucu bir tarzda ilgilenen bir nev'i bürokratik meslek olmuştur.» ⁽¹⁾

Yine Zimmerman'a göre:

«Bazı memleketler şimdi artık Amerika'dan almış oldukları sosyolojinin düşük kalitesinden şikâyet etmektedirler. Şu veya bu sebepten XX. asırda sosyologların çoğu, hemen tamamen

(1) Bk. Carle C, Zimmerman, Yeni Sosyoloji Dersleri, Çeviren: A. Kurtkan, İktisat Fakültesi Neşriyatı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1964, Sf. 3

tasvirici yapı sosyolojisiyle ilgilenmiş ve daha zor bir saha olan sosyal değişmeler'i ihmal etmiştir. Bu, bir başka bakımdan, hayatın daima hareket ve değişme halinde olması yüzünden, yaşayan gerçeğe dokunmadığı için yanlış bir sosyolojiye kandırılış demektir. Cemiyet için bundan çıkan netice, iyi bir sosyolojinin bu çetin asrı ele alıfta, insana sağlayabileceği önderliğin eksik kalmış olmasıdır.»⁽²⁾

Mamafi, Toynbee, Sorokin ve daha başka bir kaç düşünür gibi doktrin sahasında zirveleşmiş mahdut fertler XX. asır Amerikan ve Batı sosyolojisinin gerçekten yüzünü ağartan sosyal ilim mensuplarıdır ki, bu tip sosyologlar bulabilmek arzusuyla gözlerimizi Türkiye'ye çevirirsek Ziya Gökalp ve onun yetiştirdiği Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi isimler hakiki değerler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Fındıkoğlu hocamız gerçekten bütün bir cemiyeti, bugünü ve tarihi ile kendi zekâsının projektörü altında tarayabilen, cemiyet denilen derin ve geniş sahaya, adeta büyük bir alandaki kuyulara girer gibi derinlemesine (ve Zimmerman'ın tabiri ile) buldozerle girebilen nâdir zekâlardan biridir. Eğer bir sosyolog bütün bir cemiyetin geniş ve ihatalı bir izah ve tefsirini statik usullerin sınırlı vasıtaları ile yapmaya çalışırsa, bu vasıtaların yetersiz olduğunu görecektir ve yine Zimmerman'ın belirttiğine göre kuyuya kahve kaşığı ile girmenin fayda vermeyeceğini ve kahvedenliği de buldozerle alt üst etmenin mümkün olmadığını anlayacaktır.⁽³⁾

Cemiyetin problemlerini keskin bir anlayışla evirip çevirerek, o problemlerin doktrinel bir tefsirini yapabilmek için kuvvetli bir görüşe ve derin bir anlayışa ihtiyaç vardır. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu böyle bir zekâ ve anlayışa sahipti.

Fakat, zekâ ve ilim, ahlâkla ve milliyet sevgisi ile desteklenmedikçe hiç bir işe yaramaz. Çünkü XX. asır girift bir teknoloji ve karmaşık bir sosyal düzen ve iktisadi teşkilâtlanma asrıdır. İlimler dallara ayrılmış, her dal tâlî bölümlere imkân ver-

(2) Bk: Carle C. Zimmerman, aynı eser, sf. 92

(3) Bk: Carle C. Zimmerman; Aynı eser, sf. 32

miştir. Halkın (sırf anlayamadığı için) yanlış tedbirlerden vicdan huzursuzluğu duymadığı bir çok konularda cemiyetin vicdanını temsil vazifesi aydın ferde düşmektedir. Yeter ki o aydın aynı zamanda millî ahlâka ve millî şuura sahip olsun.

İşte, Fındıkoğlu hocamız bu tip bir aydıydı. Kandilin alevi ve sütun kaymağı ne ise, bu tip aydınlar da cemiyette o durumdadırlar. Onlar cemiyetin ruhu ve özüdürler.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, hiç bir menfaat için hak bildiği yoldan sapmayan bir gerçek aydıydı. İşte bilhassa bu sebepten, üzüntümüz büyüktür, acımız tarifsizdir.

Kederli ailesine ve bütün meslekdaşlarına sabırlar dilerim.